

El dubte és l'antídot contra el fanatisme

El filòsof francès
d'origen sefardita
Edgar Morin

(París, 1921)

recorda que el dubte
és el primer enemic
de tots els
fonamentalismes.

I, a qui pretén dir
que Europa té arrels
judeocristianes, li fa
memòria de les altres
tres que també hi són.

“Ésser laic? Significa entendre, assumir-se i saber viure tota la complexitat del món. I no hi ha dreces. O millor, és un error refugiar-se en una identitat rígida, fixa, amb la presumpció d'estar en possessió de la veritat única, revelada i eterna. Els que actuen així, els fonamentalistes, renuncien a un futur, tot i que incert, perquè el futur és sempre una aposta, una incertesa. Però és positiu i bo apostar per l'avenir, perquè només així pot canviar a un mateix i, de retruc, el món, i gaudir amb plenitud la intensitat de la vida...”

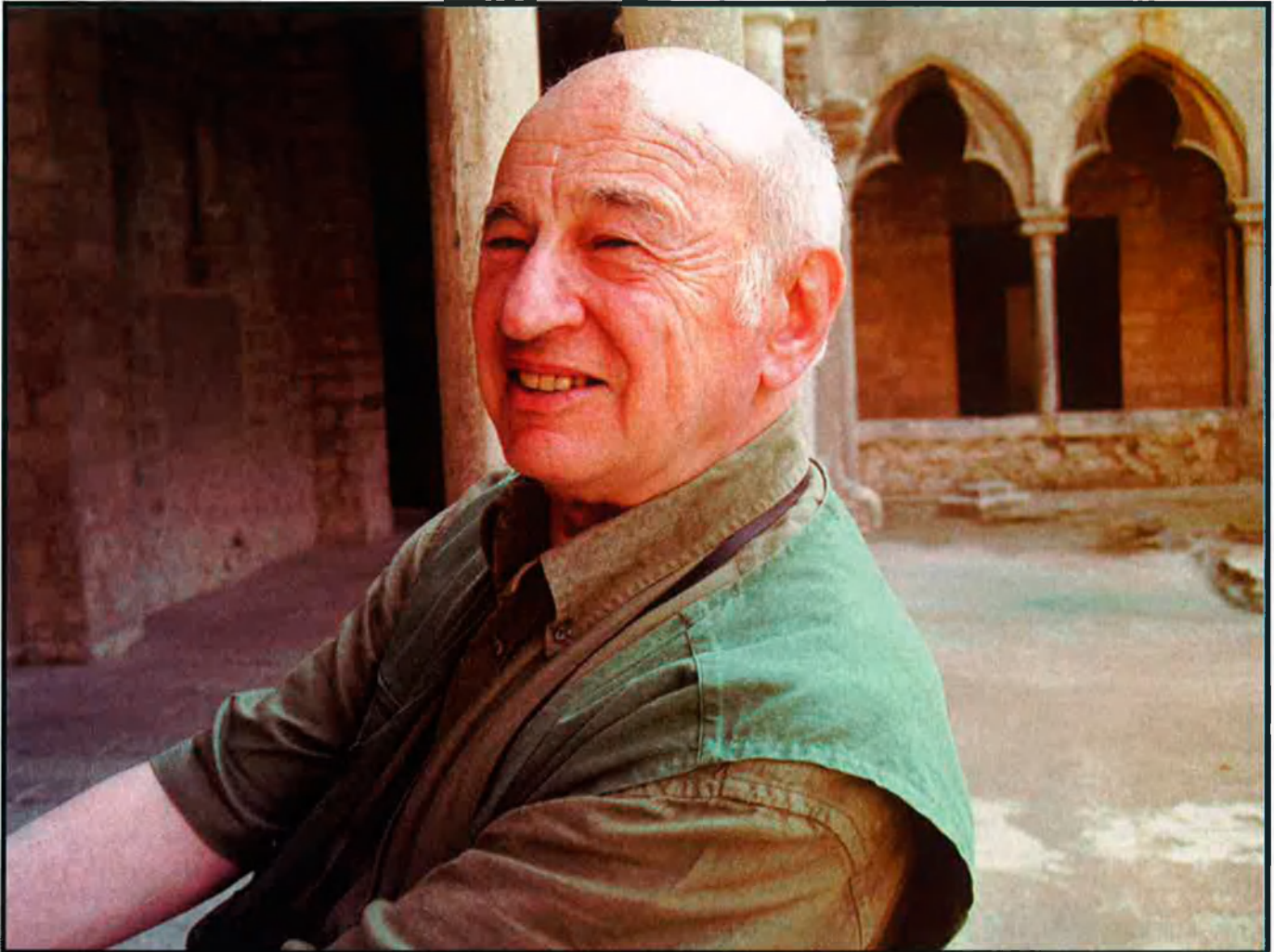
Heus ací el manifest de la laïcitat del segle XXI, llançat per Edgar Morin a *L'Espresso*. Morin té vuitanta-tres anys molt ben portats, i està assegut darrere l'escriptori del seu estudi amb una esplèndida vista sobre les teulades del barri Marais, al cor de París. Filòsof i sociòleg, autor de desenes de llibres, alguns de fonamentals (*El Mètode*, del qual ja s'ha publicat el sisè volum a França), Morin reflexiona sobre conceptes, de sobte, al mig del debat polític i cultural: la laïcitat, el fonamentalisme religiós, la relació entre els valors forts i la política. A més, intenta posar un poc d'ordre, si més no teòric, en un seguit d'esdeveniments: la victòria de George W. Bush en nom de Déu, de la pàtria i de la família; els teoconservadors italians que, juntament amb Giuliano Ferrara, diuen que només l'afirmació del cristia-

nisme (sense “però”) pot salvar Occident; Rocco Buttiglione que es declara boc expiatori davant l'altar d'una Europa sense fe; l'arquebisbe de Bolonya que qualifica les parelles de fet de “metàstasi”; un fonamentalisme islàmic que assassina el cineasta holandès Theo van Gogh, acusat d'haver ofès la seva religió.

A manera d'introducció d'aquesta entrevista, Morin diu: “Voldria precisar dues coses. Primer, hi ha una diferència entre laïcitat i laïcisme. Segon, no és veritat que les arrels predominants a Europa siguin les cristianes i les judeocristianes”.

—Comencem pel primer punt, professor.

—Doncs, per explicar què és la laïcitat i la seva perillosa desviació, el laïcisme, cal fer un breu resum històric. La laïcitat neix amb el renaixement. Però el seu origen es remunta al món antic, a Atenes. Minerva és la deessa que protegeix Atenes, però el govern de la ciutat està en mans dels homes. La laïcitat és un pensament filosòfic que no té fonaments religiosos. És a partir d'aquesta que surt la separació entre estat i Déu. També he citat l'existència del laïcisme. Aquest és un fenomen que s'ha verificat a França, entre nosaltres, amb la laïcització forçada i radical de la societat, amb l'expulsió de la religió de l'esfera pú-

"No crec que els catòlics, com algú vol insinuar des d'Itàlia, estiguin a punt d'esdevenir una minoria perseguida. El catolicisme encara té un gran futur. Sobretot l'obert, no el dogmàtic."

blica i de l'escola. I ha arribat, no només a França, al culte de la nació, a la sacralització de les fronteres i de les banderes. La laïcitat, en canvi, és una altra cosa, és continuar, sempre i malgrat tot, fent-se preguntes i entenent que la resposta es troba en la pregunta.

—Així es pot entendre que vostè hagi estat en contra de la llei francesa que prohibeix el vel a les escoles...

—Ha estat una llei estúpida, s'ha volgut utilitzar un martell de goma per matar una mosca. Tanmateix, al cap i la fi les noies islàmiques de França desitgen gaudir de la llibertat sexual que només se'ls garanteix a Occident.

—Parlem dels valors i de les arrels espirituals d'Europa. Hi ha valors especí-

ficament laics, o d'altres tipus, que tenen un origen religiós?

—L'exercici del dubte és també un valor. Encara és més, el dubte és l'antídoto més fort contra el fanatisme. La nostra arma més forta, el nostre valor més important, és justament la raó autocrítica. És una meravellosa característica d'Occident, que es remunta a Montesquieu, i que als nostres dies ha estat cultivada per un antropòleg com Levi Strauss, i que els altres envegen. Per a molts pobles sotmesos al llarg de la història, Occident no és només un colonitzador, sinó també la pàtria dels drets humans, gràcies a la nostra capacitat per explicar les preguntes sobre nosaltres mateixos. És d'aquesta capacitat que neix l'ètica humanista.

—Ara bé, no matar i no cometre incest no són prescripcions laiques humanistes, vénen del Sinaí, de la trobada entre Déu i Moisès.

—Jo no ho veig igual. No matar significava no assassinar un membre de la teva tribu o de la teva nació. Els altres, els pots assassinar. Només la filosofia humanista i el Segle de les Llums han donat un valor universal a aquest manament i ha significat el trencament amb el pensament religiós. El tabú de l'incest és, però, un fonament de totes les organitzacions socials.

—Abans ha dit que les arrels espirituals d'Europa no són només judeocristianes.

—Exacte. Les arrels són quatre. Intentaré enumerar-les. La primera, evidentment, és la judeocristiana.

En nom de la raó

Baruch Spinoza. Pertanyia a la comunitat de jueus portuguesos refugiats a Holanda. Va patir l'excomunió pel rabí d'Amsterdam. Van ser justament els estudis bíblics on va ser admès els que determinaren el seu abandonament del teisme bíblic per una teologia completament racionalista i naturalista.

Voltaire. Retirat al voltant de 1760 a Ferney, "el monestir filosòfic del segle", el qual va ser gairebé el seu regne i el seu feu. Va combatre per fer valdre els drets de la raó en una acarnissada polèmica contra "l'infame", és a dir, l'Església catòlica, font de les pitjors supersticions i abusos, segons ell.

Immanuel Kant. Invitava a fer servir l'intel·lecte sense l'ajuda de tercers. Ho demostren les obres del segon període (*Crítica de la raó pura*, 1781, *Crítica de la raó pràctica*, 1788, i *Crítica del judici*, del 1790), que revolucionaren la història de la filosofia.

Benedetto Croce. Va ser un opositor de l'hegemonia de la religió cristiana, en nom d'una "religió de l'home". Segons ell, no hem d'anar a la recerca de la veritat en allò que ens és llunyà, distant i inaccessible i, efectivament, inexistent, sinó només en allò que fem i farem, en el nostre treball, "en el fons del qual es troba allò universal amb què hom viu".

Guido Galegere. En la seva batalla per l'afirmació de les idees liberals socialistes, va posar al centre de la reflexió el valor de la llibertat, opinant, però, que la llibertat individual no s'ha d'entendre de manera egoista. Per tant, va elaborar una ètica de l'altruisme que volia recuperar, en clau laica, el missatge de solidaritat de la moral cristiana.

Norbert Bebbio. Va ser el campió més recent del laïcisme italià per la seva convicció que la política i la discussió política estan obstaculitzades, en la societat actual, per posicions metafísiques religioses i totalitaristes preconcebudes, que impedeixen arribar a valoracions objectives.

Però la grega, de la qual he parlat abans, és igualment important.

—Vol dir que Europa viu una tensió entre Jerusalem (Déu) i Atenes (filosofia)?

—Vull dir que Europa és un producte de contradiccions, que no es resolen mai, sinó que més aviat són alimentades contínuament. Perquè Atenes i Jerusalem, per a un laic, són complementàries, no cal triar entre l'una i l'altra.

—I les altres dues?

—L'islam, present no solament geogràficament durant segles a Europa sinó també molt important des del punt de vista del nostre pensament. Gràcies a l'islam, la filosofia grega ha tornat al debat a Occident. I finalment hi ha l'arrel marrana, que és fonamental.

—Es pot explicar, per favor?

—Els marrans eren els jueus convertits per força al cristianisme. Van donar al pensament laic tres punts de

referència. El primer, introduït per Montaigne, "la raó del dubte", del qual ja hem parlat. El segon, de Spinoza, que fa una revolució dient que Déu és al món i no al més enllà (sense ell la política laica seria impossible). I el tercer és de Cervantes, que canvia completament el nostre imaginari, aboleix la frontera entre allò real i la fantasia. Seria possible el cinema i la indústria dels somnis sense en Quixot? Jo crec que no.

—Per tant, s'enganya el papa i tots els que el segueixen quan insisteixen en les arrels cristianes d'Europa? Tanmateix, la veu del pontífex té molta força...

—I tant, perquè és portador d'una espiritualitat que, per a molts, inclouent-hi els no-catòlics, es presenta com una alternativa al nihilisme, a la desesperació, al progrés fracassat. I ha fracassat perquè s'ha concentrat només en qüestions econòmiques i de desenvolupament, i no pas en les relacions humanes i en la qualitat i la in-

tensitat de la vida. Per això no crec que els catòlics, com algú vol insinuar des d'Itàlia, estiguin a punt d'esdevenir una minoria perseguida. El catolicisme encara té un gran futur. Sobre tot l'obert, no el dogmàtic.

—La intensitat de la vida no és només política, hi ha també les emocions. Vostè diu sovint, com el filòsof francès Pascal, que cal entendre també les raons del cor. Però ha estat precisament gràcies a aquestes raons fortes i amb aquests sentiments impalpables a què fa referència qualsevol fonamentalisme que Bush ha guanyat de nou.

—No, les raons del cor són laiques i no fanàtiques, i són l'amor, la bellesa, la solidaritat. El problema és que les emocions no són quantificables, a diferència dels vots. Bush ha guanyat perquè el trauma de l'11 de setembre, la caiguda de les Torres Bessones, és encara present en l'ànim de qui l'ha votat. Aleshores es refugia en el consol de la fe.

—La resposta de l'esquerra pot ser només el dubte laic i l'esperit d'autocrítica?

—L'amor, la bellesa i un futur per inventar, evidenciat en un diàleg, també són valors vertaders i forts.

—També el diàleg amb els terroristes islàmics?

—No. El terrorisme s'atura amb accions de la policia. Després, cal pensar en una civilització planetària basada en el diàleg entre les cultures i els homes. Cal donar una esperança, potser des de Palestina, nucli principal de tot conflicte, a tots els homes i les dones del món que se senten humiliats.

—En conclusió, la Il·lustració es manté actual malgrat tot...

—La Il·lustració té un límit, però. La paraula il·lustrar esdevé perillosa quan es pensa que es pot fer la llum sobre totes les coses. Prefereixo la tolerància, perquè implica patiment. Defensar la llibertat d'expressar les idees que considerem nefastes ens fa patir, i, per tant, créixer. És el llenguatge, no les idees, el que uneix els homes.

Wlodek Goldkern

© L'Espresso

Traducció: Yolanda Guirao Sánchez